

Józef Karpiński

Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu

Pogorszenie koniunktury w Polsce na początku i na końcu pierwszej dekady XXI wieku – analiza porównawcza

***Streszczenie.** W ciągu ostatnich dwunastu lat polska gospodarka dwukrotnie doświadczyła załamania koniunktury. Analiza wskaźników makroekonomicznych pozwala wyodrębnić dwie „recesje wzrostu” – na początku i pod koniec pierwszej dekady XXI w. W obu przypadkach osłabienie aktywności ekonomicznej w Polsce było uwarunkowane zjawiskami kryzysowymi w otoczeniu. W artykule przeprowadzono szczegółową analizę porównawczą tych dwóch okresów spowolnienia gospodarczego w naszym kraju. Postawiono i uzasadniono tezę, że wrażliwość polskiej gospodarki na niekorzystne oddziaływanie makrootoczenia była znacznie większa na początku minionej dekady niż w czasie kryzysu finansowo-gospodarczego w ostatnich latach.*

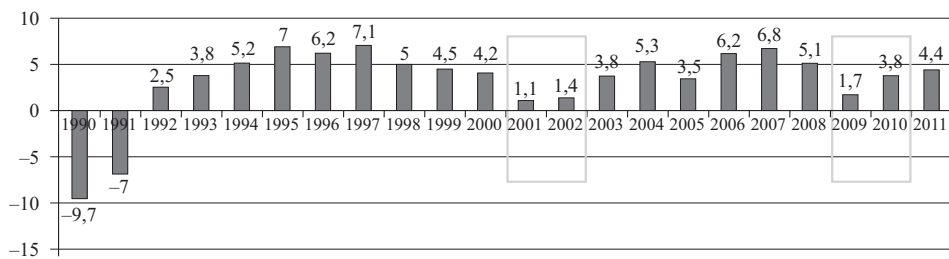
***Słowa kluczowe:** makroekonomia, koniunktura, kryzys, Polska*

Wstęp

Aktywność gospodarcza w Polsce w minionym dwudziestoleciu, po zmianie ustroju w 1990 r., podlegała cyklicznym wahaniom charakterystycznym dla rozwiniętych gospodarek rynkowych. O ile pierwsze pogorszenie koniunktury w latach 1990-1991 odbiegało od klasycznego schematu, było bowiem tzw. recesją transformacyjną – skutkiem przyspieszonej restrukturyzacji gospodarki centralnie zarządzanej w okresie tworzenia się zrębów gospodarki rynkowej, o tyle następne kryzysy w pierwszej dekadzie XXI w. posiadały cechy typowej „recesji wzrostu” współczesnego cyklu koniunkturalnego. I. Mintz na podstawie obserwacji wahań cyklicznych po II wojnie światowej wprowadził do literatury ekonomicznej w latach 70. XX w. pojęcie „cyklu wzrostu” rozumianego jako wahania zagrego-

wanej aktywności gospodarczej, które „składają się z okresu relatywnie wysokiej stopy wzrostu, występującego w tym czasie w większości działań gospodarczych oraz z następującego po nim równie generalnego okresu relatywnie niskiej stopy wzrostu, prowadzącego do fazy wysokiej stopy wzrostu cyklu następnego”¹. W większości krajów OECD w drugiej połowie XX w. nie występował bowiem bezwzględny spadek aktywności makroekonomicznej, mierzony ujemną stopą zmian PKB. Analiza rocznych stóp wzrostu produktu krajowego (i innych wskaźników makroekonomicznych) w Polsce w minionych dwudziestu latach pozwala wyodrębnić dwa okresy pogorszenia koniunktury w ostatniej dekadzie:

- kryzys lat 2001-2002,
- kryzys lat 2009-2010.

Rysunek 1. Roczne tempo wzrostu PKB (w %) w Polsce w latach 1990-2011

Źródło: *Mały rocznik statystyczny*, GUS, Warszawa różne lata (z okresu 1995-2012).

O ile ostatni kryzys finansowo-gospodarczy na świecie i w Polsce jest obszernie opisany w literaturze naukowej i publicystyce, o tyle załamanie koniunktury na początku minionej dekady nie doczekało się tak wielu analiz i opracowań. W niniejszym artykule porównano przyczyny, przebieg oraz skutki tych dwóch kryzysów.

1. Uwarunkowania zewnętrzne kryzysu lat 2001-2002

Polska jest średnią gospodarką otwartą, podatną na impulsy koniunktury z zewnątrz, zwłaszcza płynące od głównych zagranicznych partnerów handlowych. Dlatego wyjaśnianie procesów zachodzących w polskiej gospodarce musi uwzględniać zmiany w jej makrootoczeniu.

Po wielkim kryzysie naftowym w 1973 r. państwa OECD weszły w fazę wolnego wzrostu gospodarczego trwającego dwie dekady. Remedium na problemy

¹ I. Mintz, *Dating American Growth Cycle*, w: *The Business Cycle Today*, red. V. Zarnowitz, New York 1972, za: R. Barczyk, *Pojęcie geneza współczesnego kryzysu finansowego w świetle teorii cyklu koniunkturalnego*, w: *Nauki ekonomiczne wobec wyzwań współczesnej gospodarki światowej*, red. A. Prusek, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2010, s. 41.

makroekonomiczne okazała się polityka liberalizacji, deregulacji i prywatyzacji, której kwintesencją oraz wzorem do naśladowania stały się reformy wprowadzone przez Ronalda Reagana i Margaret Thatcher. W latach 90. gospodarka amerykańska powróciła na ścieżkę dynamicznego wzrostu (4-5% rocznie), natomiast gospodarka Unii Europejskiej rozwijała się nieco wolniej (2-3%). Tylko Japonia, trzecie ówczesne mocarstwo ekonomiczne (obok USA i UE), doświadczyła w tym czasie głębokiej stagnacji w wyniku braku reform strukturalnych w duchu „reaganomiki” i „thacheryzmu”.

Większość ekonomistów głównego nurtu była przekonana, że wysoka dynamika gospodarcza w latach 90. była rezultatem polityki makroekonomicznej, prowadzonej zgodnie z zasadami Konsensusu Waszyngtońskiego, a doskonale wyniki gospodarki USA to efekt polityki *fine tuning* prowadzonej przez amerykański bank centralny (Fed) i jego szefa, Alana Greenspana, w połączeniu z restrykcyjną polityką fiskalną administracji amerykańskiej.

Niektórzy ekonomiści, tacy jak R.D. Atkinson², zwracają też uwagę na determinanty podażowe szybkiego wzrostu gospodarczego w tym okresie – postęp techniczny i rewolucję teleinformatyczną (zwłaszcza wynalezienie mikroprocesorów i światłowodów). W latach 90. nastąpiła powszechna absorpcja innowacji techniczno-organizacyjnych, zwłaszcza informatycznych (hardware i software) zarówno w przemyśle, jak i w usługach, odgrywających dominującą rolę w tworzeniu PKB w gospodarkach państw wysoko rozwiniętych.

Pod koniec lat 90. impuls innowacyjny wygasł, a możliwości dalszego szybkiego wzrostu wydajności pracy i produktywności kapitału zostały ograniczone. Politycy stanęli wobec wygórowanych oczekiwań społecznych kontynuacji dobrej koniunktury (i poprawy poziomu życia) z lat 90.

Tymczasem początek pierwszej dekady XX w. obfitował w szereg szoków rynkowych, ograniczających popyt globalny i pogarszających sytuację ekonomiczną w największej gospodarce świata. Najpierw, w pierwszej połowie 2000 r. znacząco wzrosły ceny ropy naftowej w związku z oczekiwaną amerykańską interwencją zbrojną na Bliskim Wschodzie³.

W tym samym czasie załamał się spekulacyjny boom technologiczny – ceny przewartościowanych akcji firm informatyczno-telekomunikacyjnych (tzw. dot com-ów) gwałtownie spadły⁴. Równocześnie Fed kontynuował restrykcyjną poli-

² R.D. Atkinson, *Is the next economy taking shape; Issues in science and technology*, University of Texas at Dallas, 9 stycznia 2006 r., za: W. Gadomski, *Edison był geniuszem, lecz zarabiali inni*, „Gazeta Wyborcza”, 17 grudnia 2011 r.

³ IMF, *World Economic Outlook. Recessions and Recoveries Economic Prospects and Policy Issues*, Washington, April 2002, s. 2.

⁴ Indeks spółek nowoczesnych technologii (Nasdaq) spadł o ok. 40% w ciągu zaledwie dwóch miesięcy (marzec-maj 2000 r.). Por. B. Mucha-Leszko, M. Kąkol, *Polityka Systemu Rezerwy Federalnej USA i jej skutki w latach 1995-2008*, w: *Współczesny kryzys gospodarczy, Przyczyny – przebieg – skutki*, red. J.L. Bednarczyk, S.J. Bukowski, J. Misala, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 53.

tykę monetarną: dwukrotnie (w marcu i maju 2000 r.) podwyższył stopę referencyjną, zwiększając koszty kredytu dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Osłabienie aktywności gospodarczej USA, zapoczątkowane w drugiej połowie 2000 r., pogłębiła panika po ataku terrorystycznym na World Trade Centre we wrześniu 2001 r. Niekorzystne tendencje w gospodarce amerykańskiej wzmocniło załamanie na rynku kapitałowym, gdy ujawniono liczne przestępstwa finansowe (tzw. kreatywna księgowość) w wielkich korporacjach notowanych na NYSE w 2002 r.⁵

Tabela 1. Roczne tempo wzrostu PKB w wybranych krajach i grupach krajów w latach 2000-2003 (w %)

Kraje/grupy krajów	Lata			
	2000	2001	2002	2003
Świat	4,8	2,3	2,9	3,6
Gospodarki rozwinięte	4,2	1,4	1,7	1,9
Unia Europejska	4,0	2,1	1,4	1,6
Strefa euro	3,6	2,0	0,9	0,7
Gospodarki rozwijające się	5,8	3,8	4,8	6,2
Europa Środkowa i Wschodnia	5,2	0,2	4,4	4,8
Bliski Wschód i Afryka Północna	4,9	2,9	3,8	6,9
Polska	4,3	1,2	1,4	3,7
Niemcy	3,5	1,4	0,0	-0,2
USA	4,1	1,1	1,8	2,5
Kanada	5,2	1,8	2,9	1,9
Japonia	2,9	0,2	0,3	1,4
Chiny	8,4	8,3	9,1	10,1
Indie	4,4	3,9	4,6	6,9
Rosja	10,0	5,1	4,7	7,3
WNP	9,2	6,4	5,2	7,7
Brazylia	4,3	1,3	2,7	1,1
Meksyk	6,6	-0,2	-0,8	1,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie IMF, *World Economic Outlook Database*, October 2010, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx> [30.10.2010].

Globalna gospodarka weszła w fazę „recesji wzrostu” w 2001 r., gdy tempo wzrostu światowego PKB obniżyło się o połowę w porównaniu z poprzednim rokiem. Pogorszenie koniunktury trwało jeszcze w 2002 r., a w 2003 r. nastąpił powrót wysokiej dynamiki gospodarczej. Osłabienie aktywności ekonomicznej miało miejsce przede wszystkim w krajach wysoko rozwiniętych, a zwłaszcza w „lokomotywie światowej gospodarki” – USA. W sytuacji zaawansowanego międzynarodowego podziału pracy i intensywnych powiązań towarowo-kapitałowych nastąpiła transmisja negatywnych impulsów popytowych do krajów Unii

⁵ Symbolem afer finansowych stała się amerykańska firma Enron.

Europejskiej i Japonii. Załamanie koniunktury szczególnie dotknęło kraje Europy Środkowo-Wschodniej, Japonię i Meksyk.

W porównaniu z państwami OECD korzystnie prezentowała się sytuacja ekonomiczna nowych potęg gospodarczych Dalekiego Wschodu – Chin i Indii. Osłabienie aktywności gospodarczej w tych krajach w 2001 r. było minimalne i mieściło się w granicach błędu statystycznego, a w kolejnych latach państwa te szybko weszły na ścieżkę ekspansji.

2. Załamanie koniunktury w Polsce w latach 2001-2002

Ważną cechą współczesnych otwartych gospodarek rynkowych jest synchronizacja wahań koniunkturalnych w skali międzynarodowej. Jak wspomniano, Polska jest średnią gospodarką otwartą, aktywnie uczestniczącą w międzynarodowym podziale pracy. Spowolnienie gospodarcze w krajach wysoko rozwiniętych, a zwłaszcza u najważniejszych partnerów Polski, przyniosło pogorszenie koniunktury w naszym kraju w latach 2001-2002.

Tabela 2. Dynamika produktu krajowego brutto i popytu krajowego oraz eksportu i importu w Polsce w latach 2000-2003 (w cenach stałych)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003
	rok poprzedni = 100			
PKB	104,0	101,0	101,4	103,7
Popyt krajowy	102,8	98,3	100,8	102,4
Spożycie, w tym:	102,5	101,7	102,8	102,5
spożycie prywatne	102,7	102,0	103,3	103,1
spożycie publiczne	101,3	100,6	100,4	100,4
Akumulacja, w tym:	103,9	87,4	93,2	101,8
nakłady brutto na środki trwałe	102,7	91,2	94,2	99,1
Eksport	123,2	103,1	104,8	113,0
Import	115,6	94,7	102,6	107,9

Źródło: *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004*, GUS, Warszawa 2005, s. 540, 684.

Jak pokazuje tabela 2, obniżenie dynamiki PKB w latach 2001-2002 było skutkiem spadku popytu krajowego w 2001 r. i jego stagnacji w 2002 r. Główną przyczyną ograniczenia popytu wewnętrznego było znaczne zmniejszenie akumulacji w latach 2001-2001, a zwłaszcza wydatków na środki trwałe przedsiębiorstw. Mniejszy popyt inwestycyjny był skutkiem niepełnego wykorzystania rozbudowanych w poprzednich latach mocy produkcyjnych oraz restrykcyjnej polityki monetarnej wysokich stóp procentowych. Dodatkowo załamanie inwestycji wynikało z pogorszenia koniunktury w Europie i USA oraz ograniczenia możliwości zbytu towarów produkowanych w międzynarodowych korporacjach

w Polsce⁶. Tak znaczny spadek inwestycji w Polsce w pierwszej dekadzie XXI w. miał miejsce tylko w latach 2001-2002 (tab. 3).

Tabela 3. Dynamika nakładów inwestycyjnych brutto na środki trwałe⁷ w Polsce w latach 2000-2010 (w %)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Tempo wzrostu inwestycji	2,7	-8,8	-5,8	-0,9	6,4	6,5	14,9	17,6	9,6	-1,2	-0,4

Źródło: *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004*, op. cit., s. 540; *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011*, GUS, Warszawa 2012, s. 546; *Mały rocznik statystyczny 2009*, GUS, Warszawa 2010, s. 481.

Załamanie dynamiki inwestycji w Polsce w latach 2001-2003 pogłębiło znacznie ograniczenie wydatków na dobra kapitałowe w sektorze finansów publicznych. Udział sektora publicznego w ogólnych nakładach inwestycyjnych w gospodarce obniżył się z ok. 35% w 2000 r. do ok. 32% w latach 2001-2004 (tab. 4).

Tabela 4. Struktura nakładów inwestycyjnych według sektorów własności w Polsce w latach 2000-2010 (ceny bieżące, w %)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sektor publiczny	34,8	31,9	31,8	31,7	31,9	34,9	33,8	32,0	34,5	40,4	43,5
Sektor prywatny	65,2	68,1	68,2	68,3	68,1	65,1	66,2	68,0	65,5	59,6	56,5

Źródło: *Mały rocznik statystyczny*, GUS, Warszawa różne lata (z okresu 2002-2012).

Głębokie załamanie popytu inwestycyjnego częściowo zrekompensowało niewielki wzrost konsumpcji prywatnej w latach 2000-2003 (przeciętnie ok. 2-3% wzrostu rocznie) oraz przyrost eksportu (3,1% w 2001 r. i 4,8% w 2002 r.), chociaż dynamika eksportu w tych dwóch latach znacznie odbiegała od ekspansji eksportowej w 2000 r. (wzrost o ponad 23%). Wolniejsza dynamika eksportu była skutkiem pogorszenia koniunktury w państwach OECD, a zwłaszcza głównych partnerów handlowych Polski w strefie euro, oraz osłabienia konkurencyjności cenowej polskiego eksportu wobec tego obszaru w wyniku aprecjacji złotego⁸.

Polska gospodarka uniknęła recesji w latach 2001-2002, ale osłabieniu koniunktury towarzyszyły zmiany w strukturze globalnego popytu. Zmniejszył się udział akumulacji, wzrosła zaś rola spożycia prywatnego (tab. 5). Na poziom krajowej aktywności gospodarczej korzystnie wpłynęły też zmiany popytu zagranicy netto na polskie towary. Ujemne saldo bilansu handlowego stopniowo się zmniejsza-

⁶ *Raport o inflacji 2001 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2002, s. 12.

⁷ Są to wydatki inwestycyjne przedsiębiorstw, inwestycje mieszkaniowe gospodarstw domowych oraz inwestycje sektora finansów publicznych.

⁸ Por. *Raport o inflacji 2001 r.*, op. cit., s. 24.

szalo w latach 2001-2003⁹, a ujemny udział eksportu netto w globalnym popycie na polski PKB zdecydowanie zmniejszył się w tym okresie, co było konsekwencją nie tylko wzrostu eksportu, ale i znacznego spadku importu w 2001 r. oraz niskiej dynamiki przywozu towarów z zagranicy w latach 2002 i 2003.

Tabela 5. Relacja popytu krajowego i eksportu netto do produktu krajowego brutto w Polsce w latach 2000-2003 (ceny bieżące, w %)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003
Ogółem	106,6	103,7	103,4	102,5
Spożycie, w tym:	81,9	82,9	84,5	83,6
spożycie prywatne	63,9	64,9	66,4	65,0
spożycie publiczne	18,0	18,0	18,1	17,6
Akumulacja, w tym:	24,7	20,8	18,9	18,9
nakłady brutto na środki trwałe	23,6	20,7	19,0	18,4
przyrost rzeczowych środków obrotowych	1,1	0,1	-0,1	0,5
Eksport netto	-6,6	-3,7	-3,4	-2,5

Źródło: Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004, op. cit., s. 684.

Oslabienie koniunktury pogorszyło i tak trudną sytuację na rynku pracy. Bezrobocie w Polsce w pierwszych latach XXI w. osiągnęło rekordowo wysoki poziom (ponad 3 mln osób bezrobotnych, a stopa bezrobocia BAEL oscylowała wokół 20%), nienotowany w czasie funkcjonowania gospodarki rynkowej w naszym kraju (tab. 6).

Tabela 6. Stopa bezrobocia (BAEL) w Polsce w latach 2000-2011 (w %)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Stopa bezrobocia	16,1	18,3	20,0	19,7	19,0	17,8	13,9	9,6	7,1	8,2	9,6	9,7

Źródło: Eurostat, *Unemployment rate*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> [2.07.2012].

W pierwszej połowie badanej dekady stopa bezrobocia w Polsce była dwukrotnie wyższa niż przeciętna stopa bezrobocia w Unii Europejskiej.

W tych latach na sytuację na polskim rynku pracy oddziaływał splot niekorzystnych zdarzeń i procesów gospodarczych. Zmniejszony popyt na pracę był z jednej strony skutkiem kontynuowania restrukturyzacji gospodarki narodowej, a zwłaszcza stopniowego wygasania umów prywatyzacyjnych przedsiębiorstw zobowiązujących nowych właścicieli do stabilizacji zatrudnienia w określonym czasie¹⁰. Dodatkowo liczba miejsc pracy malała w wyniku wzrostu wydajności

⁹ Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004, GUS, Warszawa 2005, s. 540.

¹⁰ Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2002, t. I: Omówienie. Ocena sytuacji makroekonomicznej Polski w 2002 r., s. 11, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [15.05.2012].

pracy wskutek pracooszczędnego postępu technicznego. Z drugiej strony zwolnienie tempa wzrostu gospodarczego i popytu krajowego generowało ograniczenie zatrudnienia w przedsiębiorstwach (zwłaszcza małych i średnich firmach). Nierównowagę na rynku pracy pogłębiał znaczny wzrost podaży pracy – wchodzenie na rynek osób urodzonych w okresie wyżu demograficznego lat 70. i 80. oraz mała przestrzenna i zawodowa mobilność bezrobotnych¹¹. Ponieważ stopa bezrobocia należy do mierników cyklu koniunkturalnego reagujących z opóźnieniem na zmiany aktywności gospodarczej, stąd największe bezrobocie odnotowano w czasie stopniowej poprawy koniunktury w latach 2002-2003.

Oslabienie aktywności gospodarczej w latach 2001-2002 korzystnie wpłynęło na procesy inflacyjne w polskiej gospodarce. Średnioroczna stopa CPI obniżyła się z 10,1% w 2000 r. do 5,5% w 2001 r. i 1,9% w 2002 r. (tab. 7).

Tabela 7. Średnioroczna stopa inflacji (CPI) w Polsce w latach 2000-2011 (w %)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Stopa inflacji	10,1	5,5	1,9	0,8	3,5	2,1	1,0	2,5	4,2	3,6	2,6	4,3

Źródło: GUS, *Roczne wskaźniki makroekonomiczne*, http://www.stat.gov.pl/gus/wskaźniki_makroekon_PLK_HTML.htm [2.07.2012].

W ciągu kolejnych lat minionej dekady wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych już nigdy nie osiągnął poziomu dwucyfrowego. Jedenastoletnie działania dezinflacyjne prowadzone od początku transformacji przez polskie władze gospodarcze zakończyły się trwałym sukcesem w 2001 r. Odtąd stopa CPI kształtowała się w kolejnych latach na „cywilizowanym” poziomie jednocyfrowym. W latach 2001-2002 obniżkę stopy inflacji spowodowały zarówno czynniki podażowe, jak i popytowe. Po stronie podażowej były to dobre plony w rolnictwie oraz spadek cen paliw na rynkach światowych, a po stronie popytowej – pogorszenie koniunktury zewnętrznej, a więc i popytu zagranicznego na polskie towary, a także spadek absorpcji krajowej¹².

Procesy dezinflacyjne w Polsce przyspieszyło również umocnienie złotego w 2001 r. oraz obniżka akcyzy na wyroby spirytusowe w 2002 r.¹³

W latach 2001-2003 znacznie pogorszyła się sytuacja finansów publicznych w Polsce. Deficyt sektora finansów publicznych (liczony jako procent PKB) osią-

¹¹ *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2001*, t. I: *Omówienie. Ocena sytuacji makroekonomicznej Polski w 2001 r.*, s. 2-3, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [15.05.2012].

¹² *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2001 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2002, s. 3.

¹³ *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2002 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2003, s. 3.

gnął 5% w 2001 i 2002 r., a w kolejnym roku przekroczył 6%, był zatem dwukrotnie wyższy niż w 2000 r. (tab. 8).

Tabela 8. Saldo sektora finansów publicznych (jako % PKB) w Polsce w latach 2000-2011

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Saldo sektora finansów publicznych	-3,0	-5,3	-5,0	-6,2	-5,4	-4,1	-3,6	-1,9	-3,7	-7,3	-7,9	-5,1

Źródło: Eurostat, *General government deficit/surplus*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> [7.07.2012].

Gwałtowne pogłębienie nierównowagi budżetowej w 2001 r. wynikało z jednej strony z szybkiego wzrostu wydatków publicznych (zwłaszcza zasiłków dla bezrobotnych, waloryzacji emerytur i rent, wyrównania ubytku składek FUS w wyniku reformy emerytalnej oraz kosztów realizacji kolejnego etapu reformy systemu oświaty), a z drugiej strony z mniejszych dochodów podatkowych w sytuacji słabnącego tempa wzrostu gospodarczego, rosnącego eksportu oraz znacznego obniżenia stopy inflacji, a więc zmniejszenia nominalnej bazy podatkowej¹⁴.

Wysoki deficyt sektora finansów publicznych utrzymywał się także w 2002 r. Nadal bowiem prowadzenie zrównoważonej polityki fiskalnej utrudniały procesy makroekonomiczne zachodzące w polskiej gospodarce – słaba dynamika aktywności gospodarczej i niska stopa inflacji.

Wejście na ścieżkę szybszego wzrostu gospodarczego w 2003 r.¹⁵ przyniosło paradoksalnie pogorszenie salda finansów publicznych w Polsce. Stało się tak mimo zmniejszenia deficytu budżetu centralnego (w porównaniu z 2002 r.). Jednak wzrost deficytu pozostałych segmentów sektora finansów publicznych – funduszy celowych, agencji Skarbu Państwa oraz samorządów terytorialnych¹⁶ pogorszył sytuację całego sektora finansów publicznych.

Tabela 9. Saldo rachunku obrotów bieżących Polski (jako % PKB) w latach 2000-2011

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Saldo obrotów bieżących	-6,0	-3,1	-2,8	-2,5	-5,2	-2,4	-3,8	-6,2	-6,6	-4,0	-4,7	-4,3

Źródło: IMF, *World Economic Outlook Database*, April 2012, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/index.aspx> [15.05.2012].

W czasie pogorszenia koniunktury w Polsce w latach 2001-2002 udało się znacznie zmniejszyć nierównowagę zewnętrzną (tab. 9), która na przełomie XX

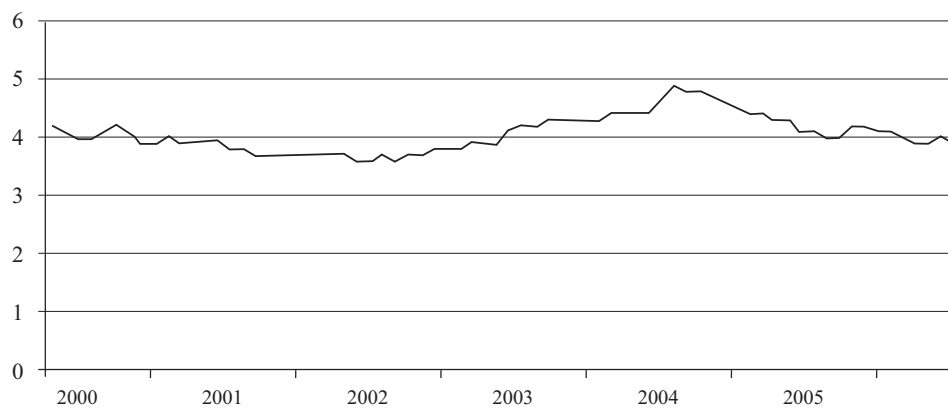
¹⁴ *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2001*, t. I, op. cit., s. 1-2.

¹⁵ Polski PKB zwiększył się w 2003 r. o 3,8% (por. rys. 1).

¹⁶ *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2003*, t. I: *Omówienie. Wprowadzenie*, s. 1. Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [15.05.2012].

i XXI w. groziła kryzysem walutowym (deficyt obrotów bieżących wynosił 7,5% PKB w 1999 r.).

W 2001 r. miało miejsce osłabienie dynamiki gospodarczej w państwach wysoko rozwiniętych, zwłaszcza wśród głównych polskich partnerów handlowych ze strefy euro (szczególnie w Niemczech) i krajów Europy Środkowo-Wschodniej (por. tab. 1). Jednak mimo spadku popytu zagranicznego i aprecjacji złotego (rys. 2) sytuacja w polskim handlu zagranicznym znacznie się poprawiła. Niewielkiemu wzrostowi eksportu towarzyszył spadek importu (por. tab. 2) wskutek malejącego popytu wewnętrznego w okresie złej koniunktury.

Rysunek 2. Średnioważony miesięczny nominalny kurs EUR/PLN w latach 2000-2005

Źródło: www.nbp.pl, *Archiwalne kursy walut – średnioważone kursy walut obcych w złotych dla lat 2000-2005*.

Korzystny trend w obrotach gospodarczych z zagranicą wciąż trwał w 2002 r. mimo utrzymywania się wysokiego kursu złotego w pierwszej połowie tego roku. Tempo wzrostu eksportu przewyższało dynamikę importu (por. tab. 2) – ujemny eksport netto zmniejszył się. W rezultacie deficyt rachunku obrotów bieżących jako procent PKB obniżył się, mimo pogorszenia salda pozostałych pozycji rachunku obrotów bieżących¹⁷. Proces przywracania równowagi zewnętrznej polskiej gospodarki utrzymał się w 2003 r.

3. Światowy kryzys finansowo-gospodarczy w latach 2007-2011

Spór o przyczyny obecnego kryzysu i dyskusja nad jego przebiegiem toczy się w literaturze i publicystyce ekonomicznej od pierwszych oznak załamania ko-

¹⁷ *Raport o inflacji 2002 r.*, NBP, RPP, Warszawa, 2003, s. 4.

niunktury, a zwłaszcza od spektakularnego upadku banku inwestycyjnego Lehman Brothers. Część ekonomistów zwraca uwagę na deregulację sektora finansowego, przede wszystkim zniesienie zakazu łączenia bankowości inwestycyjnej i depozytowo-kredytowej (ustawa Gramma-Leacha-Bliley) ¹⁸ w 1999 r., co pozwoliło na inwestycje spekulacyjne depozytami klientów banków. Z kolei ustawa Gramma-Summersa z 2000 r. ograniczyła państwowy nadzór nad instrumentami pochodnymi, co umożliwiło emisję skomplikowanych i ryzykownych produktów finansowych ¹⁹ oraz ich transfer w skali międzynarodowej w sposób uniemożliwiający rzetelną ocenę dochodowości i ryzyka tych często „toksycznych” aktywów.

Wielu naukowców poddało też ostrej krytyce ekspansywną politykę monetarną Fed w pierwszej połowie minionej dekady. Polityka niskich stóp procentowych Systemu Rezerwy Federalnej w latach 2001-2005 w połączeniu z ekspansywną polityką fiskalną administracji waszyngtońskiej stymulowała popyt globalny i dobrą koniunkturę w gospodarce amerykańskiej, nie generując inflacji mierzonej stopą CPI. Było to możliwe dzięki znacznemu wolumenowi importu tanich towarów z Chin – gospodarki o obfitych zasobach taniej siły roboczej. Konkurencyjność cenową produktów Państwa Środka zapewniły niskie koszty płacowe i podwartościowy kurs juana. Zwiększona podaż dolara została zaabsorbowana na niektórych segmentach rynku – powodując powstanie tam bąbli spekulacyjnych, np. na rynku surowcowym czy nieruchomości.

Na przełomie 2006-2007 roku pękła bańka spekulacyjna na amerykańskim rynku nieruchomości. Spadek cen domów był z jednej strony konsekwencją zwiększonej podaży mieszkań w ostatnich latach, a drugiej – podwyżki stóp procentowych w 2006 r. Gdy część dłużników nie była w stanie spłacać wysokoprocentowych kredytów hipotecznych, banki przejmowały ich domy, lecz pieniądze uzyskane ze sprzedaży nieruchomości nie pozwalały na spłatę długów. Wtedy okazało się, że będące w posiadaniu wielu instytucji bankowych i pozabankowych produkty finansowe zabezpieczone wierzytelnościami z tytułu kredytów hipotecznych są bezwartościowymi, „toksycznymi” aktywami. Wiele instytucji stanęło na skraju bankructwa. W 2007 r. i w pierwszej połowie 2008 r. wzajemna pomoc banków, fuzje, a także wsparcie banków centralnych zapobiegły upadłościom w sektorze finansowym. Dopiero bankructwo Lehman Brothers we wrześniu 2008 r. uświadomiło opinii publicznej skalę kryzysu, który w szybkim tempie dotknął większość państw OECD, zwłaszcza USA, kraje Unii Europejskiej i Japonię. Okazało się, że niektóre państwa starego kontynentu miały własne bańki spekulacyjne na rynku nieruchomości (Irlandia, Hiszpania), a inne poprzez nad-

¹⁸ M. Jurek, P. Marszałek, *Kryzys subprime i kryzys azjatycki – analiza porównawcza*, w: *Gospodarka w warunkach kryzysu*, red. S. Antkiewicz, M. Pronobis, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 201.

¹⁹ P. Krugman uznał senatora P. Gramma, współautora obu ustaw deregulujących sektor finansowy, obok A. Greenspana za głównego sprawcę obecnego kryzysu finansowego. Zob. H. Kozieł, *Lamanie zasad wywołało katastrofę*, „Rzeczpospolita”, 3 lutego 2012 r.

miernie ekspansywną politykę fiskalną wygenerowały ogromne długi publiczne (Grecja, Włochy, Portugalia), bardzo trudne do obsługi w czasie złej koniunktury.

Załamanie w sektorze finansowym państw wysoko rozwiniętych wywołało reakcję łańcuchową w realnej gospodarce. Zagrożone bankrutem banki, nie mogąc zdobyć środków na rynku międzybankowym, zmniejszyły akcję kredytową, ograniczając popyt globalny w gospodarce, co pociągnęło za sobą spadek produkcji.

Tabela 10. Roczne tempo wzrostu PKB w wybranych krajach i grupach krajów w latach 2007-2011 (w %)

Kraje/grupy krajów	Lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
Świat	5,4	2,9	-0,5	5,3	3,6
Gospodarki rozwinięte	2,7	0,2	-3,4	3,2	1,6
Unia Europejska	3,2	0,7	-4,1	2,0	1,6
Strefa euro	3,0	0,4	-4,3	1,9	1,4
Gospodarki rozwijające się	8,8	6,0	2,7	7,5	6,2
Europa Środkowa i Wschodnia	5,5	3,2	-3,6	4,5	5,3
Bliski Wschód i Afryka Północna	6,2	5,1	1,8	4,9	3,5
Polska	6,8	5,1	1,6	3,9	4,4
Niemcy	3,4	0,8	-5,1	3,5	3,1
USA	1,9	0,0	-2,6	3,0	1,7
Kanada	2,2	0,5	-2,5	3,2	2,5
Japonia	2,4	-1,2	-6,3	4,4	-0,7
Chiny	14,2	9,6	9,2	10,4	9,2
Indie	9,9	6,2	6,8	10,6	7,2
Rosja	8,5	5,2	-7,8	4,3	4,3
WNP	9,0	5,4	-6,4	4,8	4,9
Brazylia	6,1	5,2	-0,6	7,5	2,7
Meksyk	3,2	1,5	-6,1	5,5	4,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: IMF, *World Economic Outlook Database*, April 2012, op. cit.

W 2009 r. po raz pierwszy od początku lat 50. XX w. światowy PKB zmniejszył się (o 0,5%). Był to jednak głównie kryzys państw wysoko rozwiniętych, których gospodarki „skurczyły się” o 3,4%, podczas gdy państwa rozwijające się odnotowały 2,7-proc. wzrost gospodarczy. Największe osłabienie koniunktury miało miejsce w krajach Unii Europejskiej i Japonii. „Słabsza” recesja dotknęła gospodarkę amerykańską i kanadyjską. Wśród krajów BRIC głębokie załamanie gospodarcze wystąpiło w Rosji (wskutek spadku cen surowców), a w Brazylii stopa zmian aktywności ekonomicznej oscylowała wokół zera. Natomiast gospodarcze potęgi Dalekiego Wschodu utrzymały wysokie tempo wzrostu gospodarczego (Chiny – 9,2%, Indie – 6,8%).

Mając w pamięci doświadczenia wielkiego kryzysu lat 30. i popełnione wówczas błędy w polityce gospodarczej, rządy państw OECD uruchomiły programy ratunkowe dla instytucji finansowych oraz zainicjowały ekspansywną politykę fiskalną i monetarną natychmiast po pojawieniu się pierwszych oznak kryzysu w realnej gospodarce pod koniec 2008 r.

Działania te przyniosły pożądane efekty – uratowano przed bankructwem sektor finansowy, a fiskalna i monetarna stymulacja popytu pozwoliła większości krajów OECD wyjść z recesji w 2010 r. Pojawiły się jednak inne problemy makroekonomiczne – w wielu krajach nadal utrzymuje się wysokie bezrobocie, a ogromne wydatki budżetowe na pomoc i programy stymulacyjne doprowadziły do znacznego wzrostu długu publicznego. Konieczna okazała się dodatkowa emisja pieniądza, a niektóre rządy państw Unii Europejskiej musiały skorzystać z pomocy instytucji międzynarodowych.

4. Spowolnienie gospodarcze w Polsce w latach 2009-2010

Jako że polska gospodarka jest silnie powiązana z zagranicą, to światowy kryzys finansowo-gospodarczy niekorzystnie wpłynął na aktywność gospodarczą w naszym kraju. Na szczęście dzięki relatywnie niskiej stopie eksportu wśród krajów Europy Środkowo-Wschodniej, płynnemu kursowi złotego i umiarkowanemu zadłużeniu sektora prywatnego i publicznego negatywne impulsy koniunktury płynące z zewnątrz nie wywołały u nas klasycznej recesji²⁰. Jednak tempo wzrostu gospodarczego w Polsce w 2009 r. obniżyło się do 1,7% (wobec 5,1% w poprzednim roku). Głównymi kanałami transmisji impulsów koniunktury były więzi towarowe i kapitałowe z otoczeniem, zwłaszcza z najbliższymi krajami UE. Osłabienie aktywności gospodarczej u naszych partnerów handlowych zmniejszyło popyt zagraniczny na polskie towary, a destabilizacja światowego rynku finansowego i niechęć do ryzyka wśród inwestorów spowodowały odpływ kapitału portfelowego z *emerging economies*, w tym Polski. Przyczyniło się to z jednej strony do deprecjacji złotego, a z drugiej – ograniczyło akcję kredytową banków działających w Polsce.

W krytycznym 2009 r. popyt krajowy zmniejszył się o 1,1%, a główną przyczyną ograniczenia absorpcji wewnętrznej był spadek akumulacji aż o 11,5% wynikający ze znacznej redukcji zapasów środków obrotowych w przedsiębiorstwach. Niewielki spadek nakładów inwestycyjnych brutto na środki trwałe (tylko o 1,2% w 2009 r. i 0,4% w 2010 r.) w okresie pogorszenia koniunktury to skutek realizacji szerokiego programu inwestycji publicznych (zwłaszcza infrastruktural-

²⁰ *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2009 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2010, s. 8-9.

Tabela 11. Dynamika produktu krajowego brutto, popytu krajowego oraz eksportu i importu w Polsce w latach 2007-2010 (w cenach stałych)

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010
	rok poprzedni = 100			
PKB	106,8	105,1	101,6	103,9
Popyt krajowy	108,7	105,6	98,9	104,6
Spożycie, w tym:	104,6	106,1	102,0	103,5
spożycie prywatne	104,9	105,7	102,0	103,2
spożycie publiczne	103,7	107,4	102,0	104,4
Akumulacja, w tym:	124,3	104,0	88,5	109,3
nakłady brutto na środki trwałe	117,6	109,6	98,8	99,6
Eksport	109,4	106,8	92,0	113,2
Import	115,1	108,5	85,7	113,7

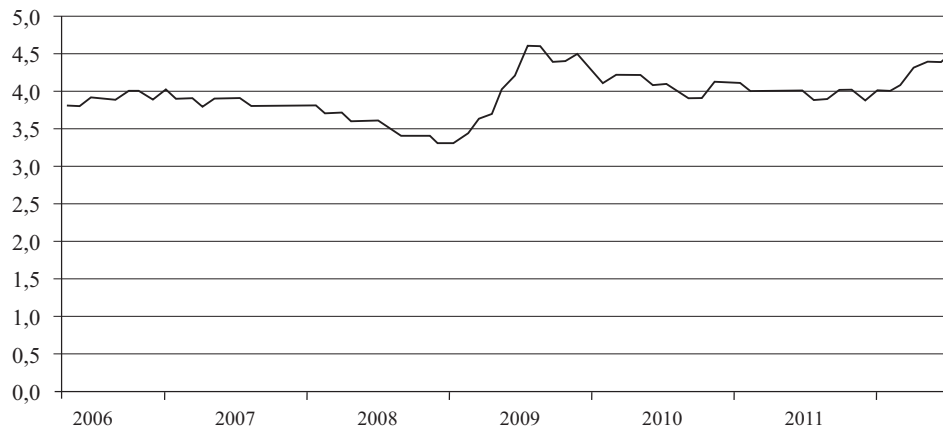
Źródło: *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011*, op. cit., s. 546, 705.

nych) w dużej mierze finansowanych ze środków unijnych, który skompensował załamanie popytu inwestycyjnego przedsiębiorstw prywatnych (mimo dobrych wyników finansowych) oraz zmniejszenie inwestycji mieszkaniowych gospodarstw domowych²¹. Udział sektora publicznego w ogólnych nakładach inwestycyjnych w gospodarce gwałtownie wzrósł do 40,4% w 2009 r. i 43,5% w 2010 r. (wobec 32% w 2007 r.; por. tab. 4). Popytowym motorem wzrostu gospodarczego pozostawała też konsumpcja, chociaż dynamika wzrostu spożycia obniżyła się w porównaniu z 2008 r. Redukcja popytu krajowego nie doprowadziła do recesji w 2009 r. dzięki korzystnej sytuacji w handlu zagranicznym. Co prawda wymiana handlowa z zagranicą zmniejszyła się w porównaniu z 2008 r., ale spadek popytu zagranicznych odbiorców na polskie towary w wyniku światowego kryzysu został ograniczony dzięki deprecjacji złotego, która poprawiła konkurencyjność polskiego eksportu. W rezultacie spadek wolumenu eksportu wyniósł tylko 8%, a wzrost cen towarów importowanych i pogorszenie koniunktury w kraju spowodowało aż 15-proc. redukcję importu, co zmniejszyło nierównowagę zewnętrzną polskiej gospodarki.

Wraz z ożywieniem w gospodarce światowej w 2010 r. koniunktura w Polsce się poprawiła – PKB wzrósł o 3,8%. Ożywienie gospodarcze było rezultatem zwiększenia popytu krajowego. Wszystkie składniki absorpcji wewnętrznej wzrosły, stabilny pozostał tylko poziom nakładów inwestycyjnych brutto.

Zmiany w strukturze popytu finalnego (krajowego i zagranicznego) w okresie spowolnienia gospodarczego końca pierwszej dekady XXI w. ilustrują dane zawarte w tabeli 12.

²¹ Ibidem, s. 25.

Rysunek 3. Średnioważony miesięczny nominalny kurs EUR/PLN w latach 2006-2011

Źródło: www.nbp.pl, *Archiwalne kursy walut – średnioważone kursy walut obcych w złotych dla lat 2006-2011*.

Tabela 12. Relacja popytu krajowego i eksportu netto do produktu krajowego w Polsce w latach 2007-2010 (ceny bieżące, w %)

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010
Ogółem	102,9	104,0	99,9	101,2
Spożycie, w tym:	78,4	80,1	79,5	80,3
spożycie prywatne	60,5	61,6	61,1	61,4
spożycie publiczne	17,9	18,5	18,4	18,9
Akumulacja, w tym:	24,5	23,9	20,4	20,9
nakłady brutto na środki trwałe	21,6	22,3	21,2	19,9
przyrost rzeczowych środków obrotowych	2,9	1,8	-0,8	1,0
Eksport netto	-2,9	-4,0	0,1	-1,2

Źródło: *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011*, op. cit., s. 704.

W latach 2009-2010 o ponad 3% zmniejszył się udział akumulacji w tworzeniu produktu krajowego. Niewielki spadek udziału konsumpcji w PKB w 2009 r. był efektem niższej dynamiki dyspozycyjnych dochodów osobistych będącej skutkiem wolniejszego wzrostu wynagrodzeń i niższego tempa przyrostu kredytów konsumpcyjnych²². Spadek udziału akumulacji i spożycia został skompensowany przez wzrost udziału eksportu netto w PKB aż o 3,9%. Był to główny popytowy czynnik wzrostu gospodarczego w 2009 r.

Sytuacja na polskim rynku pracy w czasie globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego była zdecydowanie odmienna niż na początku minionej dekady.

²² *Raport o inflacji. Luty 2010*, NBP, RPP, Warszawa 2010, s. 23-24.

Dynamiczny wzrost gospodarczy w latach 2004-2008 zaowocował stworzeniem wielu nowych miejsc pracy i ograniczeniem bezrobocia. W drugiej połowie dekady rozpoczął się proces stopniowego wyczerpywania się zasobów roczników wyżu demograficznego z lat 80. wchodzących na rynek pracy. Akcesja Polski do Unii Europejskiej zwiększyła krajowy popyt na pracę wynikający zarówno ze zwiększonych zagranicznych inwestycji bezpośrednich w naszym kraju, jak i inwestycji publicznych (zwłaszcza infrastrukturalnych) finansowanych ze środków unijnych. Równocześnie otwarcie dla Polaków rynków pracy w kolejnych państwach członkowskich Unii Europejskiej umożliwiło masową emigrację zarobkową, szczególnie młodych Polaków na nienotowaną dotąd skalę²³. W rezultacie tych procesów stopa bezrobocia w Polsce zmniejszyła się z 19,7% w 2003 r. do 7,1% w 2008 r. (por. tab. 6). Osłabienie dynamiki wzrostu gospodarczego w 2009 r. wpłynęło negatywnie na sytuację na polskim rynku pracy. Stopa bezrobocia wzrosła do 8,2% w 2009 r., a w dwóch następnych latach zbliżyła się do 10%. Liczba bezrobotnych na koniec 2010 r. wynosiła prawie 2 mln osób. Co ciekawe, poprawa aktywności gospodarczej w 2010 r. nie zmniejszyła bezrobocia. Według badań GUS w krytycznym 2009 r. przedsiębiorcy często ograniczali czas pracy zatrudnionych, unikając zwolnień pracowników, ale w następnym roku, gdy zwiększył się popyt na pracę, firmy wydłużyły czas pracy dotychczas zatrudnionych zamiast przyjmować nowych kandydatów²⁴.

Średnioroczna stopa inflacji obniżyła się w okresie gorszej koniunktury do 3,6% w 2009 r. i 2,6% w 2010 r. (wobec 4,2% w 2008 r.; por. tab. 7). Stopa CPI mieściła się więc w granicach bezpośredniego celu inflacyjnego wyznaczonego przez RPP (2,5% ±1%). Roczne tempo wzrostu cen w Polsce przewyższało jednak średnią stopę HICP dla UE (1% w 2009 r., 2,1% w 2010 r.)²⁵.

Stosunkowo wysoka dynamika cen towarów konsumpcyjnych w warunkach słabej presji popytowej w okresie spowolnienia gospodarczego w 2009 r. była uwarunkowana czynnikami kosztowymi – podwyżką cen administrowanych (nośniki energii, woda, ścieki), wzrostem podatku akcyzowego na tytoń i alkohol oraz rosnącymi cenami surowców na rynkach światowych²⁶.

W 2010 r. czynnikiem inflacjogennym był wzrost cen żywności, wynikający z hossy na światowych rynkach produktów rolnych z powodu nieurodzaju. W ostatnim kwartale tego roku miał też miejsce skokowy wzrost cen nośników

²³ Na podstawie wyników spisu powszechnego w 2011 r. GUS podał, że za granicą przebywało ok. 2 mln Polaków w 2010 r. Por. A. Fandrejewska, *Młodych niewiele tu trzyma*, „Rzeczpospolita”, 23 grudnia 2011 r.

²⁴ *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za 2010 rok*, t. I: *Omówienie. Ocena sytuacji makroekonomicznej Polski w 2010 r.*, s. 12, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [20.05.2012].

²⁵ Na podstawie: Eurostat, *HICP – inflation rate*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> [2.07.2012].

²⁶ *Raport o inflacji. Luty 2010*, op. cit., s. 19-20.

energii²⁷. Wraz z poprawą koniunktury w 2010 r. rosła presja popytowa, pozwalając przedsiębiorcom na stopniowe podnoszenie cen.

Spadek tempa wzrostu gospodarczego w latach 2008-2009 negatywnie wpłynął na równowagę fiskalną w Polsce. Deficyt sektora finansów publicznych (jako procent PKB) wzrósł do 3,7% w 2008 r. i 7,3% w 2009 r. (wobec 1,9% w 2007 r.; por. tab. 8). Tak gwałtowny i niebezpieczny dla gospodarki przyrost deficytu publicznego był konsekwencją działania automatycznych stabilizatorów koniunktury w warunkach spowolnienia gospodarczego. Osłabienie aktywności ekonomicznej spowodowało zmniejszenie przychodów podatkowych i wzrost transferów socjalnych dla gospodarstw domowych. Niekorzystny wpływ na kondycję finansów publicznych miało też rozluźnienie polityki fiskalnej, prowadzące do wzrostu deficytu strukturalnego, tzn. obniżka stawek podatku PIT w 2009 r. oraz efekty redukcji składki rentowej w latach 2007-2008²⁸. Równocześnie w latach 2008-2009 miał miejsce dynamiczny wzrost wydatków publicznych na współfinansowanie unijnych projektów inwestycyjnych (zwłaszcza infrastrukturalnych)²⁹. Niestety poprawie koniunktury w 2010 r. nie towarzyszyło zmniejszenie deficytu sektora jednostek rządowych, samorządowych i ubezpieczeń społecznych – wyniósł on aż 7,9% PKB (por. tab. 8) w tym roku. Ten ekonomiczny paradoks był skutkiem niskiego przyrostu dochodów podatkowych budżetu i należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne³⁰, ale także – większej dynamiki wydatków budżetowych m.in. na publiczne inwestycje infrastrukturalne związane z Euro 2012.

Narastający kryzys fiskalny udało się opanować w 2011 r. dzięki stosunkowo wysokiemu wzrostowi gospodarczemu, a więc i wyższemu wpływowi podatkowym, oraz poprzez obniżenie wymiaru składki przekazywanej do otwartych funduszy emerytalnych³¹. Deficyt finansów publicznych zmniejszył się do 5,5% PKB w 2011 r. W 2007 i 2008 r. utrzymywał się wysoki deficyt obrotów bieżących (ponad 6% PKB). Wtedy to dynamika eksportu była wyraźnie niższa od przyrostu importu (por. tab. 11). Działo się tak zarówno w czasie dobrej koniunktury na głównych polskich rynkach eksportowych – państw strefy euro (zwłaszcza Niemiec), krajów Europy Środkowej i Wschodniej, WNP w 2007 r. (por. tab. 10), jak i w okresie spowolnienia gospodarczego najważniejszych polskich partnerów handlowych w 2008 r.³²

²⁷ *Raport o inflacji. Marzec 2011*, NBP, RPP, Warszawa 2011, s. 17-18.

²⁸ *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2009*, t. I: *Omówienie. Sektor finansów publicznych*, s. 407, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [20.05.2012].

²⁹ *Raport o inflacji. Luty 2010*, op. cit., s. 26.

³⁰ Był to m.in. efekt ujemnego salda rozliczeń podatku CIT za straty przedsiębiorców w poprzednim roku. Por. *Raport o inflacji. Marzec 2011*, op. cit., s. 25.

³¹ *Raport o inflacji. Marzec 2012*, NBP, RPP, Warszawa 2012, s. 38.

³² W 2008 r. spadek tempa wzrostu polskiego eksportu do strefy euro był kompensowany zwiększoną dynamiką wywozu do krajów WNP i Europy Środkowo-Wschodniej. Por. *Raport o inflacji. Luty 2009*, NBP, RPP, Warszawa 2009, s. 32.

Polskie obroty towarowe z zagranicą zmniejszyły się w 2009 r. (por. tab. 11). W czasie recesji w krajach wysoko rozwiniętych spadł popyt zagraniczny u głównych odbiorców polskiego eksportu. Równocześnie odpływ kapitału portfelowego z *emerging economies*, uznawanych za obciążone większym ryzykiem, w tym także z Polski, spowodował znaczny spadek kursu złotego (por. rys. 3), co poprawiło cenową konkurencyjność polskiego eksportu³³. W rezultacie wolumen eksportu zmniejszył się tylko o 8%, a import spadł aż o ponad 14% w 2009 r. (por. tab. 11). Zmiany w bilansie handlowym (kluczowej części CA) wpłynęły korzystnie na saldo rachunku obrotów bieżących – deficyt obrotów bieżących zmniejszył się do ok. 4% PKB w tym roku.

Gospodarka światowa weszła w fazę ożywienia w 2010 r. Wzrost światowego PKB generował zwiększone obroty handlu międzynarodowego. Identyczna dynamika przyrostu polskiego eksportu i importu (ok. 13%) pozwoliła utrzymać deficyt rachunku obrotów bieżących na podobnym poziomie jak w 2009 r. Działo się tak mimo stopniowej aprecjacji złotego (por. rys. 3) w sytuacji ponownego napływu kapitału spekulacyjnego do gospodarek wschodzących, w tym do Polski³⁴.

5. Dwa kryzysy – podobieństwa i różnice

W ciągu ostatnich dwunastu lat polska gospodarka dwukrotnie doświadczyła załamania koniunktury pod wpływem zmian w środowisku zewnętrznym. Na szczęście w obu przypadkach były to „recesje wzrostu”, nieprowadzące do bezwzględnego spadku PKB. Jak już podkreślano, Polska jest średnią gospodarką otwartą, podatną na transmisje wahań cyklicznych z otoczenia. Ze względu na to, że udział Polski w wytwarzaniu światowego PKB oraz międzynarodowych obrotach handlowych oscyluje wokół 1%³⁵, nasz kraj jest „biorcą” zewnętrznych impulsów koniunkturalnych, a kanałami transmisji, którymi wahania aktywności ekonomicznej docierają do Polski z zagranicy, są przepływy produktów i usług oraz czynników wytwórczych³⁶.

³³ Według badań NBP deklarowany przez przedsiębiorców przeciętny kurs graniczny opłacalności eksportu (EUR/PLN) utrzymywał się znacznie powyżej kursu rzeczywistego mimo aprecjacji złotego w 2009 r. Por. *Raport o inflacji. Luty 2010*, op. cit., s. 28-29.

³⁴ *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2010 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2011, s. 12.

³⁵ W 2010 r. udział polskiego produktu krajowego w światowym PKB wyniósł 0,7%, polskiego wywozu towarów za granicę w światowym eksporcie 1,1% i polskiego przywozu towarów z zagranicy w światowym imporcie 1,2%. Por. *Rocznik statystyki międzynarodowej 2012*, GUS, Warszawa 2012, s. 32.

³⁶ J. Misala, *Przyczyny i przebieg współczesnego kryzysu gospodarczego*, w: *Współczesny kryzys gospodarczy...*, op. cit., s. 25.

Zarówno pierwszy, jak i drugi kryzys w Polsce został wywołany spowolnieniem gospodarczym w krajach wysoko rozwiniętych. Jednak wrażliwość polskiej gospodarki na negatywne oddziaływanie makrootoczenia była znacznie większa na początku minionej dekady niż w czasie światowego kryzysu finansowo-gospodarczego po 2007 r.³⁷

Gdy dynamika wzrostu PKB w Unii Europejskiej i USA oscylowała w przedziale 1-2% w latach 2001-2002, w tym czasie wzrost gospodarczy w Polsce przekraczał 1%. W 2009 r. spadek PKB w UE wyniósł ponad 4%, a w USA ponad 2%, podczas gdy polska gospodarka rozwijała się w tempie 1,7%.

Obie „recesje wzrostu” w Polsce cechowały się ponad 10-proc. spadkiem akumulacji, ale tylko w czasie pierwszego kryzysu nakłady inwestycyjne brutto zmniejszyły się o ok. 5-10%, natomiast w latach 2009-2010 spadek ten był minimalny (ok. 1%). W tym czasie załamanie prywatnego popytu inwestycyjnego kompensowały bowiem inwestycje sektora publicznego, w dużym stopniu finansowane z funduszy unijnych.

Korzystny wpływ na koniunkturę w czasie obu kryzysów miało kształtowanie się eksportu netto. Podczas pierwszego spowolnienia gospodarczego, mimo aprecjacji złotego i spadku popytu zagranicznego, dynamika polskiego eksportu pozostała dodatnia, co w połączeniu ze spadkiem importu wywołanym małą absorpcją wewnętrzną doprowadziło do znacznej poprawy salda obrotów bieżących. W czasie drugiego kryzysu wolumen polskiego eksportu i importu zmniejszył się, ale duża deprecjacja złotego ograniczyła dynamikę spadku eksportu, a równocześnie pogłębiła redukcję importu i w rezultacie deficyt rachunku obrotów bieżących zmniejszył się.

Sytuacja na polskim rynku pracy była zasadniczo różna na początku i na końcu minionej dekady. Osłabienie aktywności ekonomicznej (generującej spadek popytu na pracę) w latach 2001-2002 przypadło na okres wchodzenia na rynek pracy absolwentów szkół z roczników wyżu demograficznego. Dodatkowo restrukturyzacja polskiej gospodarki i wdrażanie nowoczesnych pracooszczędnych technologii zredukowały liczbę miejsc pracy. Równocześnie nie działał jeszcze swoisty „wentyl bezpieczeństwa” w postaci legalnej emigracji zarobkowej. W rezultacie stopa bezrobocia w Polsce w 2002 r. zwiększyła się o 4% w stosunku do 2000 r. i osiągnęła rekordowo wysoki poziom – 20% osób aktywnych zawodowo pozostawało bez pracy. Gdy fala dekoniunktury dotarła do Polski, w 2008 r. stopa bezrobocia wyniosła ok. 7%. Tak dobra sytuacja na rynku pracy była możliwa dzięki wcześniejszemu stworzeniu wielu nowych miejsc pracy (zwłaszcza przez inwestorów zagranicznych), wyczerpywaniu się zasobów roczników wyżu demograficznego i masowej emigracji zarobkowej w ostatnich latach. W latach 2008-

³⁷ W publicystyce ekonomicznej przyjęło się wtedy określać polską gospodarkę jako „zieloną wyspę”.

-2011 stopa bezrobocia w Polsce zwiększyła się o ok. 3% – w 2010 i 2011 r. ok. 10% osób zawodowo czynnych było bez pracy. Zatem dynamika przyrostu bezrobocia w czasie obu kryzysów była zbliżona, ale stopa bezrobocia BAEL w Polsce pod koniec minionej dekady była o połowę niższa niż w latach 2001-2002.

Sytuacja finansów publicznych w Polsce była ściśle związana ze zmianami aktywności gospodarczej w minionej dekadzie. W okresie pierwszego kryzysu działanie automatycznych stabilizatorów koniunktury spowodowało podwojenie deficytu sektora finansów publicznych (z 3% do 6% PKB). Spowolnienie gospodarcze w Polsce w okresie globalnego kryzysu ekonomicznego pod koniec minionej dekady doprowadziło do znacznego pogłębienia nierównowagi fiskalnej w naszym kraju. Ujemne saldo sektora finansów publicznych osiągnęło alarmujący poziom 7-8% PKB. Tak zły stan finansów publicznych był rezultatem nie tylko spadku tempa wzrostu gospodarczego, ale i wcześniejszego poluzowania polityki fiskalnej po stronie podatkowej oraz zwiększonych wydatków publicznych na inwestycje infrastrukturalne współfinansowane przez UE.

W latach 2001-2002 w czasie zmniejszonej presji popytowej po kilkunastu latach polityki dezinflacyjnej udało się obniżyć stopę inflacji CPI do jednocyfrowego poziomu. Pod koniec ostatniej dekady relatywnie wysoka dynamika cen towarów konsumpcyjnych przy mniejszej absorpcji wewnętrznej w okresie dekonunktury była zdeterminowana czynnikami kosztowymi. W dłuższej perspektywie nie było jednak zagrożenia realizacji bezpośredniego celu inflacyjnego.

Zakończenie

Wzrost gospodarczy w Polsce w minionych dwunastu latach (tzn. od początku obecnego wieku) miał charakter cykliczny. Analiza wskaźników makroekonomicznych daje podstawy do wyodrębnienia dwóch okresów gorszej koniunktury – na początku i na końcu ostatniej dekady. Ich przebieg był podobny, ale nie identyczny. W obu przypadkach osłabienie aktywności ekonomicznej w Polsce było uwarunkowane niekorzystnymi zmianami w otoczeniu. Jednak polska gospodarka okazała się bardziej odporna na negatywne impulsy płynące z zewnątrz w czasie drugiej „recesji wzrostu” niż w latach 2001-2002. Oceniając z perspektywy czasu, można wyodrębnić kilka czynników, które spowodowały, że Polska uniknęła klasycznej recesji i została „zieloną wyspą”³⁸:

– skuteczny i rygorystyczny państwowy nadzór nad systemem bankowym pozwolił zapobiec upadkowi instytucji finansowych, a więc i obciążeniu budżetu państwa „bankowymi bailoutami”;

³⁸ M. Drozdowicz-Bieć, *Cykle i wskaźniki koniunktury*, Poltext, Warszawa 2012, s. 127.

– relatywnie niski udział kredytu w finansowaniu działalności gospodarczej okazał się zaletą, gdy banki komercyjne ograniczyły akcję kredytową w czasie kryzysu;

– stosunkowo niski poziom otwarcia polskiej gospodarki w porównaniu z innymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej. W Polsce stopa eksportu mieściła się w przedziale 30-40%³⁹, a udział konsumpcji prywatnej w PKB kształtował się na poziomie powyżej 60% (por. tab. 5 i 12). W sytuacji dużego rynku wewnętrznego zmiany popytu zagranicznego mają mniejszy wpływ na produkt krajowy;

– elastyczny kurs walutowy. Polskie władze gospodarcze wprowadziły system płynnego kursu złotego w 2000 r. i nie zdecydowały się dotąd na przyjęcie euro. Deprecjacja złotego w czasie ostatniego kryzysu poprawiła konkurencyjność polskiego eksportu i ograniczyła skłonność do importu;

– transfery unijne zapewniły środki na publiczne inwestycje, zwłaszcza infrastrukturalne, co pozwoliło utrzymać wysoką stopę inwestycji w latach 2009-2010;

– otwarty dla Polaków unijny rynek pracy zmniejszył bezrobocie w kraju, a równocześnie generował transfery prywatne od polskich „gastarbeiterów”.

Współczesna gospodarka światowa stanowi system naczyń połączonych, a Polska aktywnie uczestniczy w międzynarodowym podziale pracy. Fale dekonunktury docierały i będą docierać co pewien czas do naszego kraju, przejściowo osłabiając dynamikę wzrostu gospodarczego. Ważne jest, aby polska gospodarka miała solidne fundamenty makroekonomiczne, a władze prowadziły odpowiednią politykę fiskalną i monetarną. Wtedy kolejne załamania światowej koniunktury nie będą stanowić zagrożenia dla rozwoju naszego kraju.

Literatura

Atkinson R.D., *Is the next economy taking shape; Issues in science and technology*, University of Texas at Dallas, 9 stycznia 2006 r., za: W. Gadomski, *Edison był geniuszem, lecz zarabiali inni*, „Gazeta Wyborcza”, 17 grudnia 2011 r.

Drozdowicz-Bieć M., *Cykle i wskaźniki koniunktury*, Poltext, Warszawa 2012.

Eurostat, *General government deficit/surplus*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> [7.07.2012].

Eurostat, *HICP – inflation rate*. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> [2.07.2012].

Eurostat, *Unemployment rate*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> [1.07.2012].

Fandrejewska A., *Młodych niewiele tu trzyma*, „Rzeczpospolita”, 23 grudnia 2011 r.

GUS, *Roczne wskaźniki makroekonomiczne*, http://www.stat.gov.pl/gus/wskaźniki_makroekon_PLK_HTML.htm [2.07.2012].

IMF, *World Economic Outlook Database*, October 2010, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx> [30.10.2010].

IMF, *World Economic Outlook. Recessions and Recoveries Economic Prospects and Policy Issues*, Washington, April 2002.

³⁹ Na przykład w 2010 r. stopa eksportu w Polsce wynosiła 34%. *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011*, GUS, Warszawa 2011, s. 674.

- Jurek M., Marszałek P., *Kryzys subprime i kryzys azjatycki – analiza porównawcza*, w: *Gospodarka w warunkach kryzysu*, red. S. Antkiewicz, M. Pronobis, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Kozieł H., *Lamanie zasad wywołało katastrofę*, „Rzeczpospolita”, 3 lutego 2012 r.
- Mały rocznik statystyczny*, GUS, Warszawa, różne lata (z okresu 1995-2012).
- Mintz I., *Dating American Growth Cycle*, w: *The Business Cycle Today*, red. V. Zarnowitz, New York 1972, za: R. Barczyk, *Pojęcie geneza współczesnego kryzysu finansowego w świetle teorii cyklu koniunkturalnego*, w: *Nauki ekonomiczne wobec wyzwań współczesnej gospodarki światowej*, red. A. Prusek, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2010.
- Misala J., *Przyczyny i przebieg współczesnego kryzysu gospodarczego*, w: *Współczesny kryzys gospodarczy. Przyczyny – przebieg – skutki*, red. J.L. Bednarczyk, S.J. Bukowski, J. Misala, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Mucha-Leszko B., Kąkol M., *Polityka Systemu Rezerwy Federalnej USA i jej skutki w latach 1995-2008*, w: *Współczesny kryzys gospodarczy, Przyczyny – przebieg – skutki*, red. J.L. Bednarczyk, S.J. Bukowski, J. Misala, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Raport o inflacji 2001 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2002.
- Raport o inflacji 2002 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2003.
- Raport o inflacji. Luty 2009*, NBP, RPP, Warszawa 2009.
- Raport o inflacji. Luty 2010*, NBP, RPP, Warszawa 2010.
- Raport o inflacji. Marzec 2011*, NBP, RPP, Warszawa 2011.
- Raport o inflacji. Marzec 2012*, NBP, RPP, Warszawa 2012.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004*, GUS, Warszawa 2005.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011*, GUS, Warszawa 2012.
- Rocznik statystyki międzynarodowej 2012*, GUS, Warszawa 2012.
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2001*, t. I: *Omówienie. Ocena sytuacji makroekonomicznej Polski w 2001 r.*, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [15.05.2012].
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2001*, t. I: *Omówienie. Wprowadzenie*, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [15.05.2012].
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2002*, t. I: *Omówienie. Ocena sytuacji makroekonomicznej Polski w 2002 r.*, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [15.05.2012].
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2003*, t. I: *Omówienie. Wprowadzenie*, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [15.05.2012].
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2009*, t. I: *Omówienie. Sektor finansów publicznych*, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [20.05.2012].
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za 2010 rok*, t. I: *Omówienie. Ocena sytuacji makroekonomicznej Polski w 2010 r.*, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [20.05.2012].
- Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2001 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2002.
- Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2002 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2003.
- Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2009 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2010.
- Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2010 r.*, NBP, RPP, Warszawa 2011.